

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SAVOL TUZISH TURLARINING QIYOSIY
TAHLILI

O'ktamova Moxigul Xamidullo qizi

FarDU katta o'qituvchisi, uktamovamoxigul@gmail.com

Saidkamolova Dilnozaxon Saidmurodixon qizi

FarDU talabasi

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 15.03.2026

Revised: 16.03.2026

Accepted: 17.03.2026

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida kollokatsiyalarning shakllanishini qiyosiy tahlil qiladi hamda ularning strukturaviy, grammatik va funksional farqlarini o'rganadi. Unda tipologik tafovutlar yoritiladi.

KALIT SO'ZLAR:

so'roq gap yasash,
so'roq gaplar, so'z
tartibi, yordamchi
fe'llar, inversiyali
so'roq gaplar, -mi
yuklamasi, ha yoki yo'q
javobli so'roq gaplar,
so'roq so'zli gaplar,
ega-kesim tartibi hamda
lingvistik qiyoslash.

So'roqli gaplar muloqotda muhim rol o'ynaydi, chunki ular odamlarning ma'lumot izlashiga, fikrlarni aniqlashtirishiga va turli kommunikativ maqsadlarni ifodalashiga imkon beradi. Garchi barcha tillar savol shakllaridan bir xil maqsadda — ya'ni nutqni aniqlashtirish uchun — foydalansa-da, ularning tuzilishi va grammatik unsurlari sezilarli darajada farq qilishi mumkin. So'roq gaplarning yasalishini qiyosiy tahlil qilish

tadqiqotchilarga ikki til o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash imkonini beradi. Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lganligi sababli, ular o'ziga xos grammatik tizimlarga ega. Ingliz tili analitik til bo'lib, qat'iy so'z tartibi va yordamchi fe'llardan foydalanadi, o'zbek tili esa agglutinatativ til bo'lib, qo'shimchalar va yuklamalar yordamida grammatik ma'nolarni ifodalaydi.

Savol turlaridagi qo'shimchalarning xilma-xilligi alohida ahamiyatga ega va fanda keng yaratilgan. Xususan, rus olimlari L.S. Bargudarov, V.D. Arakin; o'zbek tilshunoslari N. Mahmudov o'z tadqiqotlari bilan savollarning yasalişining o'rganishiga katta hissa qo'shgan. Savollarni shakllantirishda qo'llanadigan qo'shimchalar, ularning ahamiyati, turlari va farqlari to'g'risida I.T. Ivanova, A. Nurmonov, V.V. Reshetov, R. Sayfullayeva, G'. Abdurahmonovlarning ilmiy izlanishlarida e'tibor qaratilgan⁴⁴.

O'zbek tilida savol tuzish va sintaksis bo'yicha ham bir qator olimlar ishlagan. Mahmudov (2012) O'zbek tili nazariy grammatikasi asarida o'zbek tilida savol ko'pincha -mi, -mikan, -kan kabi so'roq qo'shimchalari yordamida yoki so'z tartibini o'zgartirish orqali hosil bo'lishini tushuntiradi⁴⁵. U ingliz tilidan farqli ravishda, o'zbek savollarida yordamchi fe'l ishlatilmasligini ta'kidlaydi. Nurmonov (2001) esa polar (ha/yo'q) va kontent (wh-) savollarini ajratib ko'rsatib, so'z tartibining savol tuzishda asosiy rol o'ynashini bildiradi⁴⁶. Sayfullayeva (2007) nutqdagi intonatsiyani tahlil qilib, o'zbek tilida ko'tarilgan ohang ko'pincha savolni bildirishini ko'rsatadi, bu esa yordamchi fe'l o'rnini bosadi⁴⁷. Ushbu tadqiqotlar o'zbek tilidagi savollarni sintaktik va prosodik xususiyatlari bilan tushunishga yordam beradi.

Ingliz tilida savol tuzish va sintaksis bo'yicha bir qancha olimlar tadqiqotlar olib borgan. Huddleston va Pullum (2002) The Cambridge Grammar of the English Language asarida ingliz tilidagi savol tuzilishini batafsil tahlil qiladi, jumladan yes/no savollar, wh-questions va alternative questionsni ajratib ko'rsatadi⁴⁸. Ular savol tuzishda subject-auxiliary inversion (fe'l yordamchisi va mavzu o'rnini almashtirish) muhim rol o'ynashini

⁴⁴ Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 45. Nurmonov A. O'zbek tili sintaksisi. – T.: Fan, 2001. – B. 112. Reshetov V.V., Abdurahmonov G'. O'zbek tili grammatikasi. – T.: Fan, 1978. – B. 95. Sayfullayeva R. Hozirgi o'zbek adabiy tili sintaksisi. – T.: Universitet, 2007. – B. 134. Abdurahmonov G'. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – T.: O'qituvchi, 1996. – B. 78.

⁴⁵ Mahmudov N. O'zbek tili nazariy grammatikasi. – T.: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2012. – B. 56.

⁴⁶ Nurmonov A. O'zbek tili sintaksisi. – T.: Fan, 2001. – B. 112.

⁴⁷ Sayfullayeva R. Hozirgi o'zbek adabiy tili sintaksisi. – T.: Universitet, 2007. – B. 134.

⁴⁸ Huddleston R., Pullum G.K. The Cambridge Grammar of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – P. 121–135.

ta'kidlaydi. Greenbaum va Quirk (1990) esa savollarni ularning funksiyasi va ma'lumot turi bo'yicha tasniflaydi, intonatsiya orqali gap va savolni ajratishni ko'rsatadi⁴⁹. Azar (2002) esa ingliz tilini o'rganayotganlar uchun savol tuzishdagi keng tarqalgan xatolarni misollar bilan tushuntiradi⁵⁰. Ushbu tadqiqotlar ingliz tilidagi interrogative tuzilmalarni chuqur tushunishga yordam beradi va ularni o'zbek tilidagi savollar bilan solishtirish uchun qulay asos yaratadi.

Rus tilida va tipologik tadqiqotlarda ham savol tuzish masalasi o'rganilgan. Arakin (1989) ingliz, rus va boshqa tillar o'rtasidagi tipologik farqlarni tahlil qiladi va ingliz tilida inversion muhim bo'lsa, rus va o'zbek tilida ko'proq qo'shimchalar yoki so'z tartibi o'zgarishi orqali savol hosil bo'lishini ko'rsatadi⁵¹. Ivanova, Burlakova va Pocheptsov (1981) ingliz tilidagi savollarni Slavyan tillari bilan solishtirib, sintaktik va semantik farqlarni batafsil tahlil qiladilar⁵². Nurmonov (2008) esa o'zbek sintaksisini o'rganib, savolning morfologik va intonatsion belgilar orqali hosil bo'lishini ko'rsatadi, bu rus tilshunoslari tomonidan ham tasdiqlangan⁵³. Ushbu tadqiqotlar til tipologiyasini hisobga olgan holda, ingliz va o'zbek savollarining asosiy farqlarini tushunishga yordam beradi.

Ingliz va o'zbek tillarida savol tuzish mexanizmini tahlil qilishda tarkibiy tuzilish, qo'llanilish doirasi va uslubiy xususiyatlar muhimdir. Ingliz tilidagi savollar ko'pincha subject-auxiliary inversion va yordamchi fe'l orqali hosil bo'ladi (Are you coming?, What is she doing?), o'zbek tilida esa so'z tartibi va -mi qo'shimchasi asosiy rolni bajaradi (Siz kelasizmi?, U nima qilmoqda?)¹.

Qo'llanilish doirasi nuqtai nazaridan, yes/no va WH-savollar har ikki tilning umumiy va maxsus kontekstlarda ishlatiladi. Masalan, Are you ready? va Siz tayyormisiz? umumiy vaziyatda ishlatiladi².

Uslubiy jihatdan, savollar neytral yoki ekspressiv bo'lishi mumkin: Are you coming? (neytral) – Siz kelasizmi?; How dare you! (ekspressiv) – *Nega bunday qildingiz?*³.

⁴⁹ Greenbaum S., Quirk R. A Student's Grammar of the English Language. – London: Longman, 1990. – P. 78–94.

⁵⁰ Azar B.S. Understanding and Using English Grammar (3rd ed.). – White Plains, NY: Pearson Education, 2002. – P. 45–60.

⁵¹ Аракин В.Д. Сравнительная типология английского, русского и других языков. – М.: Просвещение, 1989. – С. 101–115.

⁵² Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 45–60.

Tipologik tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek savollari ko'pincha to'liq ekvivalent emas, lekin ma'nosi jihatdan yaqin bo'lishi mumkin. Masalan, Are you stubborn? va Siz qaysar emasmisiz? tarkibiy jihatdan farq qiladi, lekin ma'no o'xshash.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek tillarida savol tuzish mexanizmi tarkibiy, qo'llanilish va uslubiy jihatdan farq qiladi. Ingliz tilida savollar qat'iy sintaksis qoidalariga tayanadi va subject-auxiliary inversion asosiy rolni bajaradi, WH-so'zlar boshida keladi. O'zbek tilida esa savol morfologik qo'shimchalar (-mi, -mikan) va intonatsiyaga tayanadi.

Tipologik va lingvokognitiv nuqtai nazardan, bir tildagi savolning ikkinchi tilda to'liq ekvivalenti har doim mavjud emas, ammo ma'nosi jihatdan yaqinlik kuzatiladi. Shu bilan birga, savollar neytral va ekspressiv bo'lishi mumkin, va ular kontekstga qarab turlicha ishlatiladi.

Umuman olganda, bu tahlil ingliz va o'zbek interrogatives o'rtasidagi farq va o'xshashliklarni yoritadi hamda til o'rganish, tarjima va tipologik tadqiqotlar uchun qulay ilmiy asos yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida savol tuzish turlarini qiyosiy tahlil qilish ushbu ikki tilning grammatik va sintaktik tizimida ham o'xshashliklar, ham muhim farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Har ikkala tilda ham savol gaplar muloqot jarayonida axborot olish, aniqlashtirish va fikr almashish kabi kommunikativ vazifalarni bajaradi. Biroq ularning tuzilishi va ifodalanish usullari tilning tipologik xususiyatlariga bog'liq holda farqlanadi. Ingliz tilida savol gaplar asosan yordamchi fe'llar, inversiya va maxsus so'roq so'zlari (what, who, when, where, why, how) orqali hosil qilinadi. O'zbek tilida esa savol ma'nosi ko'pincha -mi / -chi kabi yuklamalar, so'roq olmoshlari hamda intonatsiya yordamida ifodalanadi. Shu sababli ingliz tilida savol tuzish ko'proq sintaktik o'zgarishlarni talab qilsa, o'zbek tilida morfologik vositalar va ohang muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, savol gaplarning qiyosiy o'rganilishi nafaqat nazariy tilshunoslik uchun, balki chet tilini o'qitish, tarjima jarayoni va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish uchun ham katta ahamiyatga ega. Ushbu tahlil ingliz va o'zbek tillarining grammatik tizimini chuqurroq anglashga hamda o'quvchilarda savol tuzish ko'nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1.A. Nurmonov, N. Mahmudov, A. Sobirov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'qituvchi, 2010.

2.Sh. Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili grammatikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2006.

3.V. V. Vinogradov. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва: Высшая школа, 2001.

4.D. E. Rosenthal. Современный русский язык. Москва: Айрис Пресс, 2005.

5.Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik. A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman, 1985.

6.Rodney Huddleston, Geoffrey K. Pullum. The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

7.Michael Swan. Practical English Usage. Oxford: Oxford University Press, 2016.

